

تجارب زیسته دانش آموزان دوره تحصیلی ابتدایی از پدیده مصرف آب

ندا رجاپیان^۱، *نرگس کشتی آرای^۲، محمدعلی نادی^۳

۱. دانشجوی دکتری برنامه ریزی درسی، گروه علوم تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی اصفهان (خوراسگان)

۲. دانشیار گروه برنامه ریزی درسی، دانشگاه آزاد اسلامی اصفهان (خوراسگان)

۳. دانشیار گروه علوم تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی اصفهان (خوراسگان)

(دریافت: ۱۳۹۶/۱/۱۶ پذیرش: ۱۳۹۶/۵/۲)

Lived Experiences of Primary School Students of Water Consumption Phenomenon

Neda Rajaeian¹, *Narges Keshtiaray², Mohammad Ali Nadi³

1. Ph.D. Student in Curriculum Planning, Islamic Azad University, Isfahan, Iran

2. Associate Professor, Department of Curriculum Planning, Islamic Azad University, Isfahan, Iran

3. Associate Professor, Department of Educational Sciences, Islamic Azad University, Isfahan, Iran

(Received: 5/4/2017 Accepted: 21/7/2017)

Abstract:

The present study was an attempt to investigate the elementary school students' lived experiences with water use. This study was qualitative research conducted through the phenomenological approach. The study population covered third-grade female students in public schools of District 3 in the city of Isfahan. 22 students were selected as informants through purposive sampling until the point of theoretical saturation. Data were collected using semi-structured in-depth interviews and analyzed at open, axial and selective levels after being codified. The findings were classified into three sections of attitude, awareness, and performance. The results indicated that in the attitude section, students considered water as a valuable and respectful blessing in life. In the awareness section, the methods of water production in the nature, optimal use methods, and the disadvantages of water pollution were discussed. In the performance section, the means such as responsibility, promotion of correct consumption culture, education of optimized consumption, saving, water sanitation, and elimination of waste and water pollution can be useful in modifying undesirable behavior patterns. In general, considering the aspects mentioned above can lead students toward the correct model of water consumption.

Keywords: Water Consumption, Lived Experience, Primary School, Qualitative Research, Phenomenological Approach.

چکیده:

هدف از انجام این پژوهش، بررسی تجارب زیسته دانش آموزان ابتدایی در رابطه با مصرف آب بود. این پژوهش با رویکرد کیفی و با استفاده از راهبرد پدیدار نگاری انجام شد. محیط پژوهش، دانش آموزان دختر پایه سوم ابتدایی مدارس دولتی ناحیه ۳ شهر اصفهان بود که از میان آن‌ها ۲۲ نفر به عنوان اطلاع رسان از راه نمونه گیری هدفمند تا رسیدن به اشباع نظری انتخاب شدند. داده‌ها با استفاده از مصاحبه‌های عمیق نیمه ساختاریافته گردآوری و پس از پیاده سازی به کمک کدگذاری در سه سطح باز، محوری و گزینشی مورد تحلیل قرار گرفت. یافته‌ها در سه بخش نگرش، آگاهی و عملکرد طبقه بندی شد. نتایج نشان داد که در بخش نگرش، دانش آموزان آب را به مثابه مایه حیات و نعمت قابل ارزش و احترام تلقی می کنند. در بخش آگاهی، نحوه تولید آب در طبیعت، روش های استفاده بهینه و مضرات آلوده سازی آنها را درک کرده اند. در بخش عملکرد، روش هایی مانند مسئولیت پذیری، ترویج فرهنگ مصرف صحیح، تذکر تربیتی، آموزش مصرف بهینه، صرفه جویی، رعایت بهداشت آب و اجتناب از اسراف و آلوده سازی آب، می تواند در تغییر عادات رفتاری نامطلوب موثر باشد. در مجموع، توجه به سه جنبه فوق می تواند دانش آموزان را به سمت الگوی صحیح مصرف آب سوق دهد.

واژه های کلیدی: مصرف آب، تجربه زیسته، دوره تحصیلی ابتدایی، روش پژوهش کیفی، پدیدار نگاری.

مقدمه

آب یکی از حیاتی‌ترین مواد مورد احتیاج بشر است و بشر بدون آب نمی‌تواند به زندگی ادامه دهد. تمام موجودات زنده به آب وابسته هستند (Mosadegh, 2011). آب به عنوان برکت خداوند، نه تنها حیات می‌بخشد، حیات را حفظ می‌کند و بشر و زمین را پاکیزه می‌گرداند، بلکه هر حیاتی اصلش از آب است (Ranjbarha & Ranjbarha, 2016). نقش آب برای جامعه بشری بدل به همان نقشی خواهد شد که امروزه نفت در حیات آدمیان ایفا می‌کند؛ یعنی عنصری کمیاب، گران‌بها و در معرض خطر به اتمام رسیدن، اما با این تفاوت مهم که به اتمام رسیدن منابع آب به مفهوم پاره شدن رشته حیات انسان در روی کره زمین است (Bazi et al., 2010). بی‌شک اهمیت و نقش آب در زندگی بشری برای مصارف مختلف مانند آشامیدن، نظافت، کشاورزی و صنعت بر هیچ‌کس پوشیده نیست و نمی‌توان روزی را تصور کرد که در آن انسان بدون آب زندگی خود را بگذراند. خداوند باری تعالی در آیات مختلفی، از جمله آیه ۹۹ سوره انعام نقش و اهمیت آب را در زندگی بشر متذکر شده است، در رابطه با نقش احیا و بقای زندگی می‌فرماید: «هر جنبه‌ای از آب پدید می‌آید» (نور، ۴۵) «و زنده شدن موجودات از آب است» (انبیاء، ۳). از طرفی به نقش آب در نظافت و بهداشت اشاره می‌کند و آب را مایه طهارت ظاهری (فرقان، ۴۸) و طهارت معنوی (انفال، ۱۱) می‌شمارد. همچنین با توجه به گردش آب در طبیعت ملاحظه می‌شود که اگر ماده یا موادی به آب اضافه گردد، همراه آب در طبیعت گردش می‌کند و اگر این ماده برای جانداران و سلامت انسان‌ها مضر باشد، یا تعادل اکوسیستم‌ها را بر هم بزند زیان‌های غیرقابل جبرانی به بار خواهد آورد (Jonobi, 2014). علاوه بر این در روایات اسلامی که از اهم آن می‌توان به نهج البلاغه اشاره نمود حضرت علی (ع) می‌فرماید: «قناعت باعث عزت و سربلندی می‌شود» و یا می‌فرماید: «هیچ گنجی بی‌نیازکننده‌تر از قناعت نیست» (Nahjolbalaghe, Hekmat 363). همچنین امام دید کسی دارد در آب آشامیدنی غسل می‌کند فرمود: «وَلَا تُقْسِدُ عَلَى الْقَوْمِ مَاءَهُمْ» تو چه حقی داری در این آب غسل می‌کنی؟ (کافی، ۳) که اشاره به دوری از اسراف آب دارد. میر شاه جعفری به نقل از آرجیل بیان می‌نماید در مذاهب مختلف ایماژهایی^۱ مثل آب، گرما، نور و آتش دیده می‌شود که توجه پیروان این مذاهب به این ایماژها موجب افزایش شادمانی

آنان می‌گردد (MirShah Jafari et al., 2002). کشور ایران، در پهنه جغرافیایی گرم و خشک قرار گرفته که متوسط بارندگی آن یک‌سوم متوسط بارندگی جهانی است. این در حالی است که متوسط مصرف آب یک ایرانی چند برابر متوسط الگوی صحیح تعریف‌شده در سازمان بهداشت جهانی می‌باشد. مصرف بی‌رویه ریشه در فرهنگ دارد و یا آنکه ناشی از بی-توجهی است. در پاره‌ای موارد، مصرف بی‌رویه حاصل بی‌دقتی و سهل‌انگاری می‌باشد. پارسونز و کروبر، فرهنگ را به مثابه یک سیستم سمبلیک معنایی معرفی کرده‌اند؛ سیستمی که توان به کارگیری و اعمال تحلیل فرهنگی را در هر حوزه از فعالیت اجتماعی دارد. کراوو^۲ (۲۰۱۳) فرهنگ را «جمع کل دانش‌ها، نگرش‌ها و الگوهای رفتار عادی مشترک و منتقل‌شده توسط اعضای یک جامعه خاص توصیف می‌کند». فرهنگ پتانسیل زیادی برای تأثیر بر محیط‌زیست دارد؛ بنابراین، بدیهی است که فرهنگ نقش بسیار مهمی در شکل‌دهی به چگونگی نگاه ما، ارزش‌دهی و به دنبال آن مواجهه‌شدن با معاملاتی که بر محیط‌زیست تأثیر می‌گذارند، دارد. این نوع خاص از فرهنگ را که با چگونگی رفتار بشر با سیاره زمین مرتبط است، فرهنگ محیط‌زیستی می‌نامند (Schumacher, 2013). فرهنگ عامل تعیین‌کننده رفتارهای افراد یک جامعه است و رفتارهای محیط‌زیستی نیز از این امر مستثنا نیستند. امروزه مسائل محیط‌زیستی عمیقاً دارای مفهوم اجتماعی‌اند و در کل ریشه فرهنگی دارند (Kamali Mohajer & Frahani, 2012). متکالف (۲۰۱۲) فرهنگ محیط‌زیستی را پیش‌فرض‌هایی ذهنی در نظر گرفته است که می‌توانند تفاسیر، اهمیت و رفتار درباره موضوعات محیط‌زیستی را هدایت کنند. ایزاک مارکوئز و همکاران^۳ (۲۰۱۱)، فرهنگ محیط‌زیستی را مجموعه‌ای از نگرش، نیت‌های رفتاری و دانش محیط‌زیستی در نظر گرفته‌اند. دانش محیط‌زیستی، شامل اطلاعات افراد درباره محیط‌زیست و معضلات محیطی، عوامل مؤثر در گسترش آن و همچنین اطلاعات در مورد آنچه فرد می‌تواند برای بهبود این وضعیت انجام دهد، می‌شود (Shobeiri et al., 2013). با توجه به مطالب فوق، به نظر می‌رسد بررسی نگرش، دانش و رفتارهای مصرف آب دانش‌آموزان بهترین گزینه برای یک پژوهش علمی باشد (Hemati & Shobeiri, 2013). بهینه‌سازی اصلاح الگوی مصرف از زوایای گوناگون فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و آموزشی قابل‌بررسی و تحلیل

2. Crowe
3. Marques et al

1. Images

برنامه ریزی و اقدام در این جهت، به آموزش و القای فرهنگ صحیح مصرف در بین اقشار مختلف مردم نائل آید.

در این بخش از پژوهش به مرور اجمالی برخی مطالعات قبلی که در داخل و خارج از کشور در ارتباط با موضوع مورد بررسی پژوهش حاضر انجام شده اند، پرداخته شده است.

بزی و همکاران (۲۰۱۰) در پژوهشی تحت عنوان: «بحران آب در خاورمیانه (چالش ها و راهکارها)» با استفاده از مطالعات کتابخانه ای و اسنادی به مطالعه وضعیت و ابعاد بحران آب در منطقه خاورمیانه پرداختند، نتایج پژوهش نشان داد، ایجاد یک برنامه و اقدام جهانی به منظور تضمین دسترسی به آب سالم برای همه جهانیان ضروری می نماید. همچنین تدوین سیاست های ملی و منطقه ای و افزایش کمک های بین المللی به کشورهای در حال توسعه و توسعه نیافته به ویژه در منطقه خاورمیانه در کنار این برنامه جهانی جهت حل این معضل بسیار موثر خواهد بود.

شاه نوشی و عبداللهی (۲۰۰۷) در پژوهشی فرهنگ محیط زیستی را با سه شاخص آگاهی محیط زیستی، نگرش محیط زیستی و رفتار محیط زیستی در شهر اصفهان بررسی کرده اند. بر اساس نتایج این پژوهش سن، سطح تحصیلات، نوع تحصیلات، محل تولد، پایگاه اقتصادی - اجتماعی و دانش محیط زیستی با فرهنگ محیط زیستی ارتباط معناداری دارند. میرفردی (۲۰۱۶) در پژوهشی رابطه مسئولیت اجتماعی، پایگاه اقتصادی - اجتماعی و نگرش نسبت به محیط زیست را با رفتار محیط زیستی بررسی کرده و نتایج نشان داد با توجه به اینکه نگرش، می تواند تا حد زیادی زمینه رفتار هر فردی را تعیین کند، نگرش مسئولانه و عقلانی به محیط زیست، زمینه رفتار مطلوب و مسئولانه نسبت به محیط زیست را فراهم می سازد. سبزه ای و همکاران (۲۰۱۶) در پژوهشی به بررسی رابطه بین آگاهی، نگرش و رفتار حامی محیط زیست دانشجویان دختر دانشگاه قم پرداختند. نتایج نشان داد بین متغیرهای آگاهی، نگرش و رفتارهای حامی محیط زیست رابطه معنادار وجود دارد و آگاهی محیط زیست به صورت مستقیم، غیرمستقیم و کلی بر رفتار حامی محیط زیست تأثیر قابل قبولی دارد. مردانی و همکاران (۲۰۱۶) در پژوهشی به تحلیل دینی حفاظت از محیط زیست به عنوان یک هدف تربیتی پرداختند نتایج نشان داد دانش و اطلاعات محیط زیستی نقش تعیین کننده ای در ایجاد نگرش و بروز رفتارهای مناسب محیط زیستی دارند و تولید این دانش ها در قالب هدف تربیتی از وظایف نظام آموزشی است. حفاظت از محیط زیست به عنوان یک هدف

است. این مفهوم اصلاح الگوی مصرف که به معنای نهادینه کردن روش های صحیح استفاده از انواع منابع است در نهایت موجب خواهد شد تا شاخص های مثبت زندگی افزایش یافته و هزینه های بیهوده به مرور کاهش یابد و از این طریق آهسته از هدر رفتن منابع و امکانات ملی کشور جلوگیری و زمینه برای تحقق عدالت در جامعه فراهم شود (Ahmadi, 2010). آنچه مسلم است، نهادینه سازی و فرهنگ سازی اصلاح الگوی مصرف در یک جامعه، امری حیاتی و ضروری به حساب می آید. اصلاح الگوی مصرف نیازمند فرهنگ سازی پایدار است. تا همه افراد جامعه الزام رفتارهای اصلاح مصرف را احساس کنند و به تدریج این اصلاح نهادینه شده و به یک رفتار پایدار و نهایتاً به یک فرهنگ در تمامی عرصه های مصرف تبدیل شود (Hajiyani, 2010). با توجه به اینکه وضعیت مصرف در جامعه ما اعم از مصرف فردی و اجتماعی بهنجار نیست و نیازمند اصلاح الگوی مصرف هستیم و با توجه به رو به کاهش بودن منابع طبیعی، رشد جمعیت، نیاز انسان ها و از طرفی لزوم برگزیدن الگو در تمام ابعاد زندگی از جمله مصرف، لذا بایستی ملاکی را برای مصرف صحیح در زندگی در نظر گرفت (Nobakht & Taghdimi, 2013).

از این رو در این پژوهش، پژوهشگر به سراغ دانش آموزان ابتدایی رفته و سؤالات خود را از این گروه سنی پرسیده، زیرا بسیاری از محققان این دوران (۶-۱۲ سالگی) را با اهمیت می دانند، از این جهت که ارتباط کودک با دنیای طبیعی پیشرفت کرده و یادگیری در حال تغییر است و این یادگیری خارج از خانه و بدون حضور افراد خانواده و در مدرسه صورت می گیرد. در این دوره کودکان می توانند دانش، عقاید ادراکی و اقدامات پریشی خود را با هم تلفیق کنند و یادگیری کودکان در سنین دوره ابتدایی مبتنی بر عمل و تجربه در محیط زیست طبیعی می باشد. مشارکت با طبیعت قبل از ۱۱ سالگی در شکل دادن رفتارها و نگرش های محیط زیستی بزرگ سالی بسیار مؤثر است. در این سن حس از خود پرسیدن به حس اکتشاف تبدیل می شود و قدرت درک و فهم در حال رشد روزافزون است و تلاش زیادی برای فهمیدن دارند اما ظرفیت توجه و تمرکزشان هنوز محدود است. اغلب در این سن اشتیاق دارند که در مسائل محیط زیستی بومی و محلی خود نقش ایفا کنند اما توسط بزرگسالان نادیده انگاشته می شوند در صورتی که می توان آنها را به طور جدی در این مسائل شرکت داد (Wilson, 2011). بدین ترتیب وزارت آموزش و پرورش به عنوان متولی آموزش و پرورش رسمی در کشور، می تواند با

تربیتی باید مبتنی بر مبانی دینی باشد؛ زیرا طبیعت از منظر **قرآن**، مخلوق مستمر خداوند، نظام‌مند و هدفمند است که بر اساس تدبیر الهی اداره می‌شود.

فرخیان و همکاران (۲۰۱۳) در پژوهشی تحت عنوان «تحلیل نقش تحصیلات بر نگرش دبیران مقطع راهنمایی نسبت به معیارهای مرتبط با آموزش محیط‌زیست» اظهار داشتند که تأکید بر آموزش و افزایش مباحث محیط‌زیستی در دانشگاه‌های کشور با بالا رفتن سطح مقاطع تحصیلی می‌تواند نکته‌ای اساسی و راهگشا باشد. زمانی مقدم و سعیدی (۲۰۱۳) پژوهشی را با هدف بررسی تأثیر آموزش محیط‌زیست بر میزان دانش، نگرش و مهارت معلمان ابتدایی منطقه ۱۲ تهران و به روش تجربی و با نمونه‌گیری تصادفی ساده بین دو گروه شاهد و گواه انجام دادند، نتایج آزمون تی مستقل نشان داد که بین میزان دانش، نگرش و مهارت محیط‌زیستی معلمان در پیش آزمون و پس آزمون تفاوت معنادار وجود دارد و آموزش محیط‌زیست بر ارتقاء دانش، نگرش و مهارت محیط‌زیستی معلمان تأثیر مثبت دارد. ابراهیم‌زاده (۲۰۱۱) در تحقیقی با عنوان «بررسی تأثیر آگاهی از بحران‌های محیط‌زیستی بر افزایش به مشارکت در حفظ محیط‌زیست» که در میان دانش‌آموزان دختر سال دوم راهنمایی شهر تهران انجام داد به این نتیجه رسید که میزان اطلاعات گروه آزمایش و عدم تفاوت حفظ محیط‌زیست در مقایسه با گروه گواه افزایش یافت. کشوری و همکاران (۲۰۱۶) در مقاله خود تحت عنوان «تعلیم و تربیت و سبک زندگی محیط‌زیستی» به نقش مخرب زباله در محیط‌زیست اشاره نمودند، از نظر آنها عمده زباله‌های شهری توسط مردم در منازل شخصی، پارک‌ها، خیابان‌ها و در جاده‌های بین شهری تولید می‌شوند. این عدم توجه به محیط‌زیست، آلودگی را در فواصل بین شهری و جاده‌ها گسترش و زیبایی طبیعت را مخدوش ساخته است. هر فرد در جامعه خود چه در زندگی شهرنشینی و چه در محیط‌های روستایی، باید محیط زندگی را سالم نگه دارد تا بتوان گامی مؤثر در کاهش مرگ‌ومیر انسانی ناشی از آلودگی‌های محیط‌زیست برداشته و از اختلالات جسمی و روانی در عرصه اجتماع جلوگیری نمود.

بیسواس و کیرچر^۱ (۲۰۱۳) در مقاله خود تحت عنوان «آیا بحران آب در جهان می‌تواند حل شود؟» بر استفاده از ابزار آگاهی تأکید کرده‌اند، از نظر آنها در حال حاضر متخصصان و

دانشمندان امور آب، در درجه اول دیدگاه‌های خود را در مجلات فنی که مخاطبانی مثل خود آنها دارد درج می‌نمایند، درحالی که آنها باید به مجلات، روزنامه‌ها و وبلاگ‌ها به عنوان ابزاری برای انتشار نظرات و راه‌حل‌های خود پیرامون بحران آب بپردازند. در واقع کمبود آب باید از مدارس مورد بحث قرار گیرد و برنامه‌های مدیریت آب نیاز به ترکیب با برنامه‌های درسی دارد. این آگاهی رسانی در طولانی مدت منجر به ایجاد تغییرات رفتاری در مصرف‌کنندگان و کاهش سرانه مصرف آب خواهد شد. ملکی و همکاران (۲۰۱۴) به نقل از بدیع در یک تحقیق پیمایشی، رابطه بین میزان آگاهی و نگرش شهروندان تهرانی درباره کمبود، صرفه‌جویی و مصرف آب را مورد بررسی قرار داده‌اند. نتایج تحقیق مذکور نشان داد که مصرف آب تابعی از این نگرش‌ها و آگاهی‌هاست.

بررسی آثار محققان مختلف، پژوهشگر را بر آن داشت تا با عطف توجه به اهمیت بحران آب و نقش مصرف آن در بین اقشار مختلف جامعه از جمله دانش‌آموزان به تعریف دقیق مسئله با تبیین سؤال اساسی زیر بپردازد: دانش‌آموزان سوم ابتدایی چه تجاربی را در ارتباط با مصرف آب دارند؟

روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش در چارچوب رویکرد کیفی و با استفاده از راهبرد پدیدارنگاری^۲ انجام یافته است. پژوهش کیفی، اغلب در یک حوزه غیر محسوس و اساساً به صورت تجربه‌شده و شهودی است و یک جریان پویاست که به سوی رسیدن به دیدگاه‌ها و ویژگی‌های نهایی در یک مسیر متکامل شونده گام برمی‌دارد. این پژوهش تلاش و کوششی اندیشمندانه برای معنادار کردن واقعیات است. ابعاد پژوهش کیفی یک عملکرد تلفیقی برای پژوهشگران دارد (Flick, 2006). پژوهش کیفی در صورتی به کار می‌رود که بخواهیم یک پدیده را از جهت‌های گوناگون، مورد مطالعه و بررسی قرار دهیم. این پژوهش با داده‌هایی سروکار دارد که واقعیت‌های مورد مطالعه را به صورت کلامی، تصویری و یا مانند آن نمایان کرده و مورد تحلیل قرار می‌دهد و نیز به معنایی که افراد ذی‌ربط و شرکت‌کنندگان در فرایند اجرای پژوهش از پدیده مورد مطالعه در ذهن دارند تأکید دارد (Bazargan, 1997).

پدیدار نگاری یک سنت پژوهش تجربی است که به

داد. در مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته، سؤال‌هایی قرار دارند که در آنها مسئله مشخصی تعریف می‌شود (مثلاً یک صحنه مشخص در فیلم) و پاسخگو در پاسخ به آن آزاد است (Flick, 2006). به گفته هومن (۲۰۱۰)، «در پژوهش کیفی اغلب از مصاحبه‌های نیمه استاندارد یا نیمه ساختاریافته استفاده می‌شود». پرسش‌ها در یک راهنمای مصاحبه با تمرکز بر مسائل است یا حوزه‌ای که باید پوشش و مسیرهایی که باید پیگیری شود، گنجانیده می‌شود. در طراحی پرسش‌های مصاحبه از هیچ الگوی پیش‌ساخته پیشین استفاده نشده است. تلاش پژوهشگر در اجرای هر مصاحبه بر آن متمرکز بود تا داده‌های کیفی به صورت مستقل و اکتشافی به دست آید و نتایج آن بدون دست‌کاری ذهنی و ارائه الگوی خاصی مورد تحلیل قرار گیرد. تمامی مصاحبه‌ها به صورت عمیق و ضبط‌شده انجام گرفت و تمام تلاش پژوهشگر بر آن بود تا در زمان اجرا، مشارکت‌کننده، هدایت‌گر اصلی روند مصاحبه باشد و به کمک یادداشت‌برداری و یادآوری نکته‌های مورد اشاره توسط مصاحبه شونده به ترتیب مورد کاوش قرار گیرد تا در فرایند برگرداندن صدا به نوشته ابهامی باقی نماند. پس از انجام مصاحبه، مصاحبه‌ها از روی دستگاه ضبط پیاده گردید و برای تحلیل آماده شد و در جدول کدگذاری داده‌ها قرار گرفت. روش تجزیه و تحلیل اطلاعات این پژوهش کدگذاری موضوعی بوده است؛ که طی سه مرحله انجام گرفت. اولین مرحله کدگذاری باز بود؛ کدگذاری باز قصد دارد تا داده‌ها و پدیده‌ها را در قالب مفاهیم در آورد. به این منظور ابتدا داده‌ها از هم مجزا «تقطیع» می‌شوند. عبارات (کلمات منفرد یا مجموعه‌ای کوچک از چند جمله) براساس واحدهای معنایی دسته‌بندی می‌شوند تا تعلیقات و مفاهیم (کدها) به آنها ضمیمه شوند (Flick, 2006). به عبارتی پس از مصاحبه و مکتوب کردن جملات و عبارات مهم مرتبط با سوالات تحقیق استخراج گردید و در جدول قرار گرفت. سپس از جمله به جمله و خط به خط مطالب مفاهیمی جزئی بیرون کشیده شد و کدگذاری گردید. در قدم بعدی این کدها بر اساس پدیده‌های کشف شده در داده‌ها که مستقیماً به پژوهش‌های تحقیق مربوط می‌شوند، دسته‌بندی می‌شد. مقوله‌های به دست آمده مجدداً به کدهایی مرتبط شدند که اکنون انتزاعی‌تر از کدهای مرحله اول بودند. اکنون کدها باید به شکل بارزی نمایانگر محتوای مقوله باشند و بالاتر از همه باید به یادآوری مرجع مقوله کمک کنند. برای تهیه عنوان و نام برای کدها هم از آثار و ادبیات علوم اجتماعی (کدهای بر ساخته) و هم از اصطلاحات مصاحبه شوندگان (کدهای

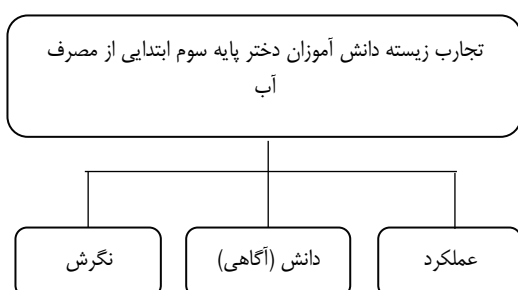
مطالعه فهم و درک افراد از دنیای اطرافشان می‌پردازد. این شیوه ریشه در نهضتی فلسفی دارد که هوسرل آن را آغاز کرد. او بر این باور بود که نقطه شروع دانش، تجربه درونی فرد از پدیده‌هاست که عبارت‌اند از: احساس‌ها، ادراک‌ها و تصویرهایی که به هنگام متمرکز کردن توجه بر یک شی در آگاهی آشکار می‌شود (Gal et al., 2003). به باور مارتون^۱ (۱۹۸۱) پدیدار نگاری روشی برای تحلیل توصیفی و فهم افراد از پدیده‌هایی است که آنها در طول زندگی حرفه‌ای و یا شخصی خود تجربه کرده‌اند. در این راهبرد پژوهشی، مسئله یا مشکل پژوهشی از درون و توسط افرادی که آن را تجربه کرده‌اند، مورد مطالعه قرار می‌گیرد. پدیدار نگاری با پدیدار شناسی متفاوت است. درحالی‌که پدیدار شناسی عمده‌تاً یک روش فلسفی است که در آن یک فیلسوف نظر و درک خود را درباره یک پدیده مسلم و قطعی می‌داند، پدیدار نگاری یک روش پژوهشی است که در آن، پژوهشگر درک و فهم افراد دیگر را درباره یک پدیده تجربه‌شده توصیف می‌کند (Marton, 1981; cited in Gholami & Asady, 2014).

در این پژوهش برای جمع‌آوری اطلاعات، پژوهشگر ابتدا با مجوزی که از طرف اداره کل آموزش و پرورش استان اصفهان، صرفاً برای دانش‌آموزان مدارس دولتی، (فقط برای پایه سوم ابتدایی و مدارس دخترانه ناحیه ۳ شهر اصفهان) صادر شد اقدام نمود. روش انتخاب شرکت‌کنندگان در این پژوهش روش نمونه‌گیری هدفمند از نوع متجانس بود که ویژگی عمده آنها تجربه همگونی در مشغول به تحصیل بودن در دبستان‌های دولتی عادی و عدم آموزش آب از طریق سازمان آب بر روی آنها می‌باشد (اطلاعات آنها صرفاً از طریق کتب درسی در مدرسه کسب شده بود). پاتون معتقد است که انتخاب گروه هدف، مستلزم معامله‌ای پایاپای بین گستردگی تحقیق و عمق آن است. از نظر وی شیوه ایده‌آل نمونه‌گیری این است که تا رسیدن به مورد زائد (موردی که پس از آن اطلاعات جدیدی به دست نمی‌آید)، باید به انتخاب موارد ادامه داد که در این پژوهش با انتخاب مورد به مورد و کسب داده‌ها تا نفر دهم اطلاعات جدیدی به دست آمد ولی انتخاب نمونه و کسب اطلاعات برای افزایش اعتبار یافته‌های قبلی تا ۲۲ نفر ادامه پیدا کرده از نفر دهم به بعد داده‌های مورد نیاز به اشباع رسید به گونه‌ای که نیاز به ادامه مصاحبه نبود. محقق به صورت میدانی مصاحبه‌های عمیق نیمه ساختاریافته با گروه‌هایی از آنها، انجام

1. Marton (1981)

دانش‌آموزان در این زمینه برداشته شود؛ بنابراین از این پس براساس نتایج به دست آمده، سوال اصلی پژوهش یعنی: «دانش‌آموزان سوم ابتدایی چه تجاربی را در ارتباط با مصرف آب دارند؟» مورد بررسی قرار می‌گیرد.

بعد از پیاده‌سازی مصاحبه‌ها و استخراج ۹۵ کد مفهوم از جملات استخراج شده از مصاحبه‌های دانش‌آموزان، سپس محقق به منظور دست‌یابی به پاسخ سوال پژوهش در جدولی دیگر، به دسته‌بندی این کد مفاهیم پرداخته و مفاهیم جایگزین شده‌ای به دست آورد. نتایج به دست آمده در ارتباط با این سوال، بعد از حذف کدهای اضافی در سه تم اصلی نگرش دانش‌آموزان از آب دانش و آگاهی دانش‌آموزان از آب و رفتار (عملکرد) دانش‌آموزان در رابطه با آب دسته‌بندی شدند.

شکل ۱. مفاهیم اصلی (کدهای گزینشی) حاصل از پیاده‌سازی مصاحبه‌ها

نگرش دانش‌آموزان: در سال‌های اخیر، تحقیقات متعددی در حوزه محیط‌زیست، در زمینه عوامل مؤثر بر فرهنگ محیط‌زیستی به ویژه فرهنگ مصرف آب، صورت گرفته است و در این میان، نقش عوامل نگرشی بسیار مورد توجه بوده است. نگرش‌ها در زندگی افراد اهمیت بسزایی دارند و با آگاهی از این نگرش‌ها می‌توان رفتار آنها را پیش‌بینی کرد (Rezaei & Salimi, 2004). از دیدگاه اسمیت (۲۰۰۸)، نگرش یک پیش‌آمادگی برای تجربه کردن و برانگیخته شدن برای عمل در یک جهت به شیوه‌ای قابل پیش‌بینی است. از دیدگاه کرچ، کراچفیلد و بالاک (Krech, Crutchfield & Ballachey, 2016) ترکیب شناخت‌ها، احساس‌ها و آمادگی برای عمل نسبت به یک چیز معین را نگرش شخصی نسبت به آن چیز می‌گویند. همچنین آنها در تعریفی دیگر، نگرش را نظام بادوامی از ارزشیابی‌های مثبت یا منفی، احساسات عاطفی^۶ و تمایل به عمل، مخالفت یا موافقت نسبت به یک موضوع اجتماعی (مثال

درونی)^۱ استفاده گردید. دومین مرحله کدگذاری محوری^۲ بوده است که مقوله‌های به دست آمده از کدگذاری باز، پالایش و تفکیک شدند. از میان مقوله‌های به وجود آمده در مرحله کدگذاری باز، آنهایی که به نظر می‌آید بیش از سایر مقولات در مراحل بعدی به کار می‌آیند انتخاب شدند و مفاهیم مشترک در یک دسته قرار گرفتند (Flick, 2006). مرحله سوم کدگذاری گزینشی^۳ بوده است؛ یعنی کدگذاری محوری در سطحی انتزاعی‌تر ادامه پیدا کرد و به هر دسته یک برچسب زده شد. همچنین در این پژوهش برای تعیین اعتبار یافته‌ها، از روش روایی بازسازی واقعیت استفاده شد که در این روش یافته‌ها به شرکت‌کنندگان در پژوهش ارائه و از نظر صحت و کامل بودن مورد تأیید آنها قرار گرفت. همچنین از معیار باورپذیری لینکن و گوبا استفاده شد. در این راستا پس از تجزیه و تحلیل مبانی نظری به روش کدگذاری، نتایج به دست آمده در اختیار افرادی که در حوزه علوم رفتاری و محیط‌زیست، صاحب نظر بودند قرار داده شد و پس از اخذ نظرات آنها اقدامات اصلاحی انجام و تجدید نظرهایی به عمل آمد. برای پایایی به عنوان معیاری جهت ارزیابی کیفیت تحقیق کیفی از پیش زمینه یک نظریه خاص درخصوص مطالعه موضوع مورد نظر و نحوه استفاده از روش‌های مختلف کسب می‌شود (Flick, 2006). برای افزایش پایایی این پژوهش ابتدا به صورت یک برنامه^۴ از پیش طراحی شده به مدارس مورد نظر مراجعه نموده و سپس از دانش‌آموزانی که علاقه‌مند به شرکت در پژوهش بودند در یک فضای مناسب با راهنمایی‌های لازم^۵ و به دور از سوگیری و اعمال نظر خاص یا هدایت به تفکر خاصی پرسش تحقیق مطرح و از دانش‌آموز خواسته می‌شد تا در این رابطه هر آنچه که در تصور دارد بیان نماید.

یافته‌های پژوهش

تحقیقات نشان داده که متأسفانه بر خلاف تلاش‌های پراکنده-ای که در مورد چگونگی آموزش محیط‌زیست صورت گرفته، اما به دلیل عدم بررسی دقیق دیدگاه‌های دانش‌آموزان، آموزش محیط‌زیست از موفقیت‌چندانی برخوردار نبوده است؛ بنابراین برای طراحی آموزش مناسب و مؤثر در این راستا، ابتدا باید گامی مهم در جهت شناخت آگاهی‌ها، دیدگاه‌ها و نگرش

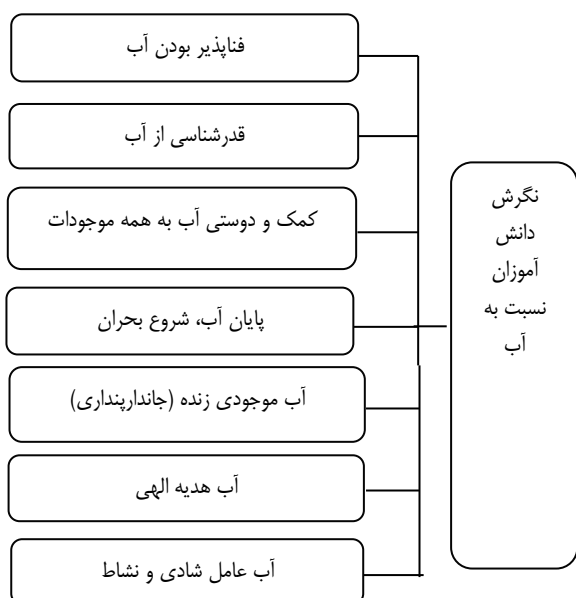
1. In Vivo
2. Axial Coding
3. Selective Coding
4. Plan
5. Pilot

6. Emotional Feelings

جدول ۲. چگونگی شکل گیری کدگذاری محوری و کد منتخب (مقوله اصلی)

کد اصلی (منتخب)	کد محوری	کد باز
نگرش	کمک و دوستی آب با	- دوستی آب با انسان ها و حیوانات - کمک آب برای حیات انسان ها و حیوانات
دانش آموزان	تمام موجودات	- کمک آب به گل ها و درختان

نتایج حاصل از پیاده سازی مصاحبه های دانش آموزان در رابطه با مقوله اصلی نگرش، نشان می دهد که آب به عنوان یک هدیه الهی که پایان پذیر بوده، مورد تأکید کودکان قرار دارد و خصوصاً لازمه حیات همه موجودات است، لذا پایان یافتن آن نقطه آغازی برای بحران انسان ها و اتمام حیات تمام موجودات است. پس بهترین کار دوستی با آن است که عامل شادی و نشاط بوده و به زنده بودن آن، یعنی ادامه حیات آب و ادامه زندگی انسانها کمک می نماید. در یک کلام آب به عنوان یک هدیه الهی که حیات همه موجودات به آن وابسته است، نیازمند مراقبت، دوستی و قدر شناسی است. در شکل ۲ تمام کدهای محوری (مرتبط با کد اصلی نگرش دانش آموزان) به صورت خلاصه دسته بندی شده است.

شکل ۲. مفاهیم یا (کدهای محوری) مرتبط با مفهوم نگرش

دانش (آگاهی) دانش آموزان: دانش محیط زیستی عبارت از مجموع دانش فرد درباره موضوعات محیط زیستی و در واقع به معنای پی بردن به اهمیت محیط زیست است (Leonidou)

کاربردی این پژوهش: مصرف آب می دانند. به طور کلی نگرش در مورد مسائل مختلف در اثر ارتباط فرد با آن مسائل شکل می گیرد (در این پژوهش، مسئله آب)، بنابراین نگرش فرد نسبت به خود، ریشه در ارتباطات فرد با خود دارد. لذا در این قسمت از پژوهش، پژوهشگر با مطرح نمودن سوالاتی، کودک را به ارتباط با خود در رابطه با مسئله آب و مصرف آن واداشت تا کودک بتواند با رفتن به دنیای کودکان به گونه ای با خود ارتباط برقرار نماید؛ بنابراین طبق مصاحبه هایی که صورت گرفت خواسته شد تا دانش آموزان به قطره آب مانند یک دوست نگاه کنند یا از زبان آب به بیان احساسات و تصورات خود بپردازند. برای نمونه جدول ۱ نمونه ای از کدگذاری باز و جدول ۲ چگونگی شکل گیری کدگذاری محوری و کد منتخب یا مقوله نهایی را نشان می دهد.

جدول ۱. یک نمونه از کدگذاری باز براساس بخشی از مصاحبه

«من آبی هستم که هرروز صبح وقتی از خواب بیدار می شم خورشید را می بینم و باهاش احوالپرسی می کنم. من و خورشید دوستای خوبی هستیم. توی تابستون خورشید با گرمای بیشتری به من می تابه.»

«حس می کنم یه قطره آبی ام که دارم بازی می کنم، دوست داشتم برم به دریا. اگه اتفاق بدی برای کسی پیش بیاید مثلاً یکی غرق بشه من نجاتش بدم.»

«اگه من آب بودم می خواستم برم ببینم از کجا آب تموم می شه، دلم می خواد با همه چیز آشنا بشم. آدم را از نزدیک ببینم و هر کاری دارن کمکشون کنم.»

«دلم می خواست به مردم کمک کنم که زنده بمونن، همین طور به گلا، درخت و جنگلای بزرگ و کوچیک. اگه به جای آب بودم به حیوانا آب می دادم و کمکشون می کردم تا از تشنگی نمیرن.»

کدهای باز استخراج شده در این مصاحبه

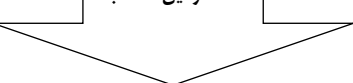
- ۱- دوستی آب با خورشید
- ۲- دوستی قطره آب با دریا
- ۳- کمک آب به انسان در حال غرق شدن
- ۴- آشنایی آب با دنیای اطرافش
- ۵- دوستی و کمک آب به انسان ها
- ۶- کمک آب برای زنده ماندن انسان و حیوانات
- ۷- کمک آب به گل ها و درختان

صورت خلاصه دسته بندی شده است.

جدول ۳. یک نمونه از کدگذاری باز براساس بخشی از مصاحبه

«ای مردم ایران، اگه ما با زباله‌ها قاطی بشیم می‌دونید آب آلوده میشه و شما مریض می‌شید و ضرر به خودتون می‌زنید.»
 «اگه مثل آب دریا بودم دوست نداشتم که آدما توی من آشغال و زباله بریزن و گرنه آب آلوده می‌شه و ما نمی‌تونیم ازش استفاده کنیم.»
 «بعضی آدما زباله می‌ریزن من اینکار را دوست ندارم، بعضیا را دوست دارم چون اونا زباله نمی‌ریزن. دلم می‌خواد به آدما بگم که زباله روی من نریزن تا به محیط‌زیست آسیب نرسه من این شکلی تمیز و پاکیزه‌ام».

کدهای باز استخراج
شده در این مصاحبه

- ۱- آلوده‌شده آب با زباله
- ۲- مریضی انسان‌ها در اثر ترکیب آب با زباله
- ۳- غیرقابل استفاده بودن آب کثیف برای انسان‌ها
- ۴- آسیب به محیط‌زیست در اثر ترکیب شدن آب با زباله

جدول ۴. چگونگی شکل‌گیری کدگذاری محوری و کد منتخب (مقوله اصلی)

کد اصلی	کد محوری	کد باز
		- مریضی انسان‌ها و موجودات در اثر ترکیب آب با زباله
دانش و آگاهی	زباله مخرب محیط‌زیست، عامل آلودگی آب‌ها و انتقال بیماری‌ها	- زباله عامل آسیب به محیط‌زیست
دانش آموز		- نیاز انسان‌ها به آب سالم و تمیز

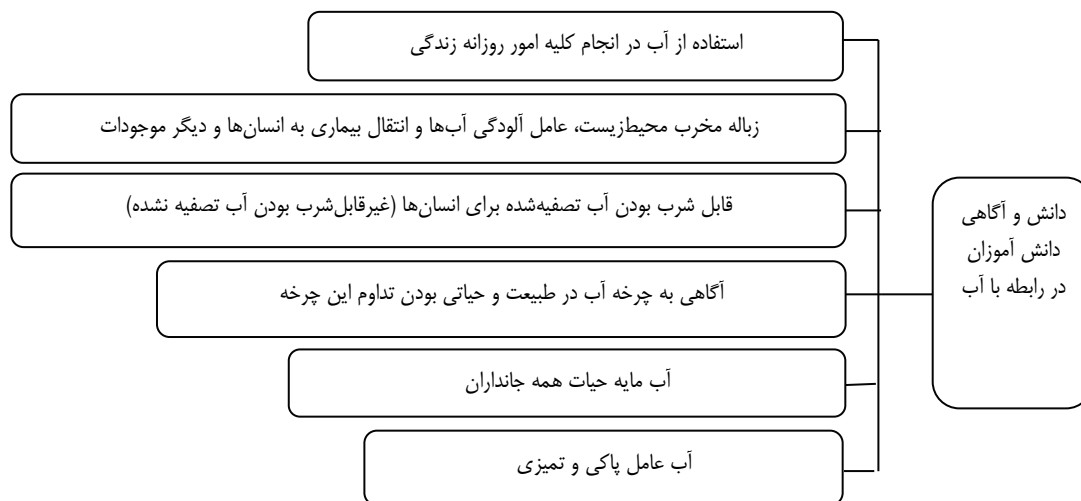
عملکرد (رفتار) دانش‌آموزان: آموزش را باید وسیله‌ای

برای نیل به ارزش‌ها دانست و اگر بتوانیم تمام سواد علمی موردنیاز هر فرد را در اختیار او بگذاریم اما شخصیت و نگرش‌هایش را در مسیر درست قرار ندهیم، هیچ مشکلی از مشکلات محیط‌زیستی حل نخواهد شد، بنابراین نظام تعلیم و تربیت باید ضمن گسترش آموخته‌ها در جامعه، افراد را از سمت آگاهی و دانش به سوی عمل حرکت دهد (Ebrahimi & Abedini, 2008). در بخش پایانی، پژوهشگر با مطرح نمودن سوالاتی از دانش‌آموزان در خصوص روش‌های مصرف و راه‌های حفظ و نگهداری این ماده ارزشمند، درصدد یافتن عوامل و راهکارهایی در جهت تغییر عادات رفتاری نامطلوب به سمت عادات رفتاری مطلوب در رابطه با استفاده از آب می‌باشد.

(et al., 2010). امروزه دانش محیط‌زیستی به عنوان دانش عمومی در مورد حقایق، مفاهیم و روابط محیط طبیعی و اکوسیستم‌هایش تعریف می‌شود (Nakhaei, 2013). اگرچه سنجش دانش و آگاهی‌های محیط‌زیستی مشکل است اما دانش، پایه ای برای اعتقادات محیط‌زیستی می‌باشد (Barber et al., 2009; seif et al., 2016). آموزش و آگاهی از محیط زیست را می‌توان یکی از مهم‌ترین نقش‌های کنونی مدارس در تمامی سطوح، در آموزش رسمی دانست (Karamipoor & Shamsabadi, 2008). معمولاً ایجاد و گسترش دانش و آگاهی محیط‌زیستی، یکی از راهکارهای مطلوب برای فائق آمدن بر چالش‌های محیط‌زیستی و دستیابی به توسعه پایدار محیط‌زیستی محسوب می‌شود. دانش مصرف آب، البته هم به صورت عام و هم به صورت خاص در نگرش فرد به مصرف تأثیر دارد (Salehi & Pazoki, 2014). بین آگاهی دانش‌آموزان و تغییر نگرش آنها رابطه مثبت وجود دارد و از طرفی عقاید شخصی از تجارب زندگی و آموزش‌های فراگرفته شده، حاصل می‌شود (Newhavos, 1991). در واقع بدون توجه به آموزش مفید و کارآمد، نگرش مثبتی نیز در دانش‌آموزان ایجاد نخواهد شد و دانش‌آموزان در آینده افرادی بی تفاوت و منفعل در قبال محیط‌زیست خواهند بود (Mazlumiyan & Najafzadeh, 2015). در این قسمت از پژوهش، محقق با مطرح نمودن پرسش‌هایی از دانش‌آموزان، در زمینه تجارب استفاده آنها از آب در کلیه امور روزانه، احتمال بروز اتفاقاتی که در این نحوه استفاده توسط انسان‌ها و حیوانات برای آب می‌افتد، همچنین آگاهی آنها از چرخه آب و تجربه به‌کارگیری این اطلاعات در طبیعت را مورد بررسی قرار داده. این بخش از پژوهش به بررسی میزان آگاهی و دانش مصرف دانش‌آموزان در رابطه با آب می‌پردازد. جدول ۳ نمونه‌ای از کدگذاری باز و جدول ۴ چگونگی شکل‌گیری کدگذاری محوری و کد منتخب یا مقوله نهایی را نشان می‌دهد.

نتایج حاصل از پیاده‌سازی مصاحبه‌های دانش‌آموزان در رابطه با مقوله اصلی دانش، نشان می‌دهد با توجه به اینکه دانش آموز سوم ابتدایی آگاه به چرخه تولید آب در طبیعت است و می‌داند که آب شیرین و تصفیه‌شده که عامل حیات و سلامتی است، متأسفانه در جهان کم می‌باشد و انسان‌ها از این آب برای تمام امور روزانه خود استفاده کرده و در مصرف آن اسراف می‌کنند و یا با آلوده کردن آب سالم به وسیله زباله، به خود و محیط‌زیست آسیب می‌رسانند. در شکل ۳ تمام کدهای محوری (مرتبط با کد اصلی دانش (آگاهی) دانش‌آموزان) به

مصرف و بهداشتی و به ویژه استفاده از تذکر و دادن هشدار به یکدیگر را به عنوان عملکرد صحیح در رابطه با آب و در حقیقت تغییر عادت های رفتاری نامطلوب در رابطه با استفاده از آب راهگشا و چاره ساز می دانند. در شکل ۴ تمام کدهای محوری (مرتبط با کد اصلی رفتار (عملکرد) دانش آموزان) به صورت خلاصه دسته بندی شده است.

شکل ۳. مفاهیم یا (کدهای محوری) مرتبط با مفهوم دانش (آگاهی)

شکل ۴. مفاهیم یا (کدهای محوری) مرتبط با مفهوم رفتار (عملکرد)

جدول ۵ نمونه ای از کدگذاری باز و جدول ۶ چگونگی شکل گیری کدگذاری محوری و کد منتخب یا مقوله نهایی را نشان می دهد.

همان طور که مشخص است، دانش آموز سوم ابتدایی پس از بیان نگرش و آگاهی خود در قسمت های قبل، در این قسمت اموری همچون: مسئولیت پذیری، صرفه جویی، رعایت اصول

جدول ۵. یک نمونه از کدگذاری باز بر اساس بخشی از مصاحبه

«من اهمیت زیادی به آب می دم و آب را اسراف نمی کنم. پس به انسان ها می گم: آب را هدر ندید». «وقتی حموم می رید یا مسواک می زنید، شیر آب را باز نزارین تا بیشتر مردم بتونن از آب استفاده کنن». «اگه آب بودم به آدما می گفتم کمتر از آب استفاده کنن و ما را نابود نکنن، ما را به آب های کثیف نزدیک نکنن. اون وقت که من توی بطری هستم ته مونده منو تو سطل زباله نندازن».
کدهای باز استخراج شده در این مصاحبه
۱- توجه داشتن به آب با اسراف نکردن ۲- تذکر آب به انسان ها برای پرهیز از اسراف ۳- بستن شیر آب موقع مسواک و حمام ۴- استفاده کمتر از آب ۵- دور نریختن آب باقی مانده لیوان

جدول ۶. چگونگی شکل‌گیری کدگذاری محوری و کد منتخب

(مقوله اصلی)		
کد باز	کد محوری	کد اصلی (منتخب)
- استفاده کمتر از آب	پرهیز از اسراف	عملکرد (رفتار)
- دور نریختن آب باقی‌مانده لیوان	اسراف	دانش‌آموز
- توجه داشتن به آب با اسراف نکردن	اسراف	دانش‌آموز
- بستن شیر آب	دانش‌آموز	دانش‌آموز
- آبیاری گل‌ها و درختان با مقدار کم	صرفه‌جویی	دانش‌آموز
آب		

بحث و نتیجه‌گیری

در چارچوب مطالعات کیفی، تطابق نتایج با نتایج مطالعات دیگر به دلیل اکتشافی بودن یافته‌ها امکان‌پذیر نمی‌باشد. در این پژوهش نیز به دلیل اینکه نتایج، برگرفته از تجارب زیسته افراد می‌باشد، طبیعتاً با هیچ نوع پژوهش دیگری قابل تطبیق نیست، اما پژوهش‌هایی که در این چارچوب با روش‌های غیرکیفی (روش‌های کمی) انجام شده مانند پژوهش‌های شاه‌نوشی و عبداللّهی (۲۰۰۷) که فرهنگ محیط‌زیستی را با سه شاخص آگاهی محیط‌زیستی، نگرش محیط‌زیستی و رفتار محیط‌زیستی در شهر اصفهان بررسی کرده‌اند و نیز پژوهش سبزه‌ای و همکاران (۲۰۱۶) که به وجود رابطه معنادار بین متغیرهای آگاهی، نگرش و رفتارهای حامی محیط‌زیست اشاره نمودند، زمانی مقدم و سعیدی (۱۳۹۲) که اظهار داشتند آموزش محیط‌زیست بر ارتقاء دانش، نگرش و مهارت محیط‌زیستی معلمان تأثیر مثبت دارد یا صالحی و قائمی اصل (۱۳۹۲) که در پژوهشی تحت عنوان «بررسی رابطه آموزش محیط‌زیستی و رفتارهای حفاظت از محیط‌زیست» دریافتند که بین میزان آگاهی‌های محیط‌زیستی، نگرش و رفتارهای محیط‌زیستی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. همچنین، به نقل از این دو پژوهشگر، مطالعات خارجی در قلمرو نزدیک به موضوع پژوهش محققانی همچون: (Grafton et al (2003), Dunlap et al (2000), Ayodeji (2010), Parizanganeh & Lakhani (2005), Tsai (2012). هم‌راستایی مناسبی با یافته‌های حاصل از (شکل ۱) نشان می‌دهد.

تفسیر شکل ۲ مؤید آن است که آب بعد از هوا مهم‌ترین ماده موردنیاز موجودات زنده است. آب از منابع مهم محیط‌زیست بوده که زندگی و سلامت همه موجودات زنده اعم از انسان‌ها، گیاهان و جانوران به وجود آن بستگی دارد. برای کشورهایی مانند ایران که به لحاظ اقلیمی و موقعیت جغرافیایی در منطقه خشک و نیمه‌خشک کره زمین قرار دارند طی دو دهه

آینده آب عامل بروز بحران خواهد بود. در راستای یافته‌های این پژوهش، مشاهده شد که بزی و همکاران (۲۰۱۰) علاوه بر پراهمیت دانستن نقش آب نسبت به نقش نفت در زندگی بشر، آن را عنصر در معرض خطر نابودی می‌دانند. جایگاه آب نزد ایرانیان در تمدن ایران‌زمین و آیات الهی قرآن سراسر حکایت از جایگاه مقدس و بی‌بدیل آب در نزد ساکنان این سرزمین دارد و برای آب احترام زیادی قائل بوده‌اند. همچنین در باب قدرشناسی و جایگاه آب از منظر اسلام آب سرچشمه حیات (انبیاء، ۳۰) و جلوه‌ای از جریان رحمت الهی و گرمی‌ترین هدیه خدا بر زمین در بین مسلمانان است. خداوند در آیات متعدد انسان را به تفکر در آب و شکرگزاری این نعمت بزرگ یادآور شده است (ق، ۹). همچنین در باب شادی و نشاط، میر شاه جعفری و همکاران (۲۰۰۲) نیز به نقش شادی‌آفرینی آب در مذاهب مختلف اشاره داشته‌اند. نتایج حاصل از (شکل ۲) با پژوهش‌های ملکی (۲۰۱۴) و میرفردی (۲۰۱۶)، مبنی بر اینکه اصلاح نگرش مسئولانه و عقلانی راجع به محیط‌زیست می‌تواند رفتارهای مرتبط با این نگرش را اصلاح و ایجاد کند تا حدودی همخوان است.

در تفسیر شکل ۳ می‌توان اذعان کرد که ادامه حیات انسان و حرکت او به سوی کمال و نیز همه موجودات زنده دیگر وابسته به تأمین نیازهای آنان توسط محیط‌زیست است. در غیر این صورت ادامه حیات آنان امکان‌پذیر نخواهد بود (Mardani et al., 2016). بی‌شک اهمیت و نقش آب در زندگی بشری به حدی است که خداوند نیز در قرآن کریم در سوره‌های (انعام، ۹۹)، (نور، ۴۵)، (انبیاء، ۳)، (فرقان، ۴۸) و (انفال، ۱۱) به نقش حیاتی، بهداشتی، نظافت و طهارت، سلامت و تعادل اکوسیستم بشری اشاره نموده است. همچنین کشوری و همکاران (۲۰۱۶) به نقش مخرب و آلوده‌کننده زباله در محیط‌زیست و آب‌ها اشاره نمودند که هم‌راستا با نتایج این پژوهش می‌باشد. پژوهش‌های مردانی و همکاران (۲۰۱۶) که مصرف آب را تابعی از آگاهی‌ها می‌دانند و اذعان می‌نمایند که دانش و اطلاعات محیط‌زیستی نقش تعیین‌کننده‌ای در ایجاد نگرش و بروز رفتارهای مناسب محیط‌زیستی دارند، ابراهیم‌زاده (۲۰۱۱) که تأثیر آگاهی از بحران‌های محیط‌زیستی را بر افزایش به مشارکت در حفظ محیط‌زیست مؤثر و معنادار می‌داند، می‌توانند با نتایج حاصل از (شکل ۳) هم‌راستا باشند.

تفسیر شکل ۴ بیان می‌نماید که در فرهنگ ایرانی، قناعت در شعرها و تمثیل‌های متعددی مانند: «قناعت هر که کرد، آخر غنی شد» و یا «خواری ز طمع خیزد و عزت ز قناعت» و نیز در

نگرش نیز در ارتقای فرهنگ مصرف و حفظ و حراست از آن لازم است. به نظر می‌رسد اگر به این موضوع، با نگاه عمیق تربیتی بنگریم، می‌توان بیان نمود که تحلیل پاسخ‌ها نشان می‌دهد، این گروه سنی موفق به درک اصول و مبانی مدنظر در جهت حفظ و بقای این نعمت الهی بوده است، زیرا دانش‌آموزان سوم ابتدایی گرچه مسئولیت‌پذیری، صرفه‌جویی، رعایت اصول مصرف و بهداشتی و به ویژه استفاده از تذکر و دادن هشدار به یکدیگر را در تغییر عادات‌های رفتاری نامطلوب در رابطه با استفاده از آب می‌دانند لکن این امور ناشی از عادت یا فرهنگ مصرف‌گرا و اسراف‌گر نیست چه‌بسا در بررسی واقع‌بینانه، آموزش صحیح و هدف‌دار تمایل به اسراف و عادت به ریخت‌وپاش، آلودگی محیط‌زیست و... را در بستر زمان به صورت دیدگاه مهم در دانش‌آموزان ایجاد نموده است که این نگاه نقش بسیار مهمی در مصرف فعلی و آتی دارد به ویژه در زمینه نگرانی‌های محیط‌زیستی در سطح ملی که سرمایه‌ای ملی است و از این طریق می‌توان رفاه و آسایش را تضمین کرد. ارائه بهترین راهکارهای ارتقای فرهنگ صحیح مصرف آب، نیاز به زیربنای فرهنگی صحیح و فرهنگ‌سازی در بین کودکان دارد که در این راستا و بر اساس نتایج این پژوهش پیشنهادهای زیر را می‌توان توصیه نمود:

۱. آموزش می‌تواند به عنوان راهکار مناسبی برای مقابله با مشکلات محیط‌زیستی و دستیابی به محیط‌زیستی سالم‌تر و پاک‌تر برای نسل‌های آینده، ایجاد موازنه زیستی و کمک به کاهش معضلات محیط‌زیستی (معضلات مصرف آب) موردتوجه قرار گیرد.

۲. یکی از مهم‌ترین اقدامات، آموزش مصرف آب از طریق استفاده صحیح از منابع و تغییر نگرش به مصرف آن است. در این میان نظام آموزش و پرورش به عنوان یک متولی اثرگذار در راستای ایجاد و تثبیت فرهنگ مصرف از طریق مدارس نقش بسیار مهمی بر عهده دارد.

۳. در نهایت به‌طور کلی پیشنهاد می‌شود برای بهبود عملکرد و رفتارهای بهینه مصرف آب، لازم است منابع آگاهی‌بخش تقویت شوند و فرآیند فرهنگ‌سازی مصرف آب به کمک همه سازمان‌ها و نهادهای دولتی (نظیر مدارس، دانشگاه، رسانه ملی) و غیردولتی (نظیر رسانه‌های جمعی، سینما، مساجد) و خانواده‌ها انجام شود و کیفیت آموزش‌ها ارتقا یابند.

محدودیت پژوهش: با توجه به کیفی بودن پژوهش، امکان تعمیم نتایج به گروه‌های دیگر (مانند دانش‌آموزان پایه‌ها و

فرهنگ اسلامی در مودحفاظت و صرفه‌جویی موارد متعددی بیان شده است که حضرت علی (ع) نیز در نهج‌البلاغه به آن اشاره نموده‌اند. آیات قرآن و احادیث همچون (ابراهیم، ۳۴)، (کافی، ج ۳) با تعبیرهای گوناگون، اسراف و زیاده‌روی در هر کاری را به‌طور عام و در مورد آب به‌طور خاص، مورد نکوهش و مذمت قرار داده است که همخوان با نتایج این پژوهش می‌باشد. همان‌گونه که فراهانی فرد (۲۰۰۹) نیز در پژوهش خود اذعان نمود که ارائه بازخوردهای تربیتی معطوف به اصلاح الگوی مصرف به کسانی که مضرات یک عمل ناپسند را می‌دانند اما سهواً به آن اقدام می‌کنند می‌تواند به بازگشت رفتار صحیح در آنها کمک کند، یافته‌های این پژوهش نیز نشان می‌دهد که گاهی لازم است به محض مشاهده رفتار نادرست افراد، بلافاصله به آنها تذکر داده شود. نتایج حاصل از (شکل ۴) با نتایج پژوهش میرفردی (۲۰۱۶) که در آن همبستگی مستقیم و معنادار بین احساس مسئولیت اجتماعی و رفتار محیط‌زیستی (مسئولانه) وجود دارد، همچنین با نتایج پژوهش نوبخت و تقدیمی (۲۰۱۳) که به لزوم برگزیدن ملاکی برای مصرف صحیح در زندگی اشاره داشتند و نیز نتایج تحقیق فرخیان و همکاران (۲۰۱۳) که تأکید بر آموزش و افزایش مباحث محیط‌زیستی در دانشگاه‌های کشور داشتند، می‌تواند هم‌راستا باشد.

به‌طور کلی هدف از انجام این پژوهش بررسی تجارب زیسته دانش‌آموزان ابتدایی از مصرف آب بود که در آن تجارب زیسته مصرف آب معادل سه مؤلفه آگاهی، نگرش و رفتار (عملکرد) در نظر گرفته شد. دو مؤلفه ابتدایی (نگرش و آگاه) به نوبه خود می‌تواند منجر به شکل‌گیری رفتار انسان شود که در این پژوهش منظور همان رفتار مصرف آب می‌باشد. یافته‌های این پژوهش با عنایت به این که تاکنون پژوهشی با این عنوان در داخل کشور در حوزه نظام آموزشی و مدارس انجام نشده، کاملاً جدید است. در بررسی و تطبیق با پژوهش‌های انجام‌یافته می‌توان گفت که برخی از مؤلفه‌های به‌دست‌آمده از این پژوهش در مقوله‌های اصلی (نگرش، دانش و عملکرد)، به‌نوعی در پژوهش‌های دیگر نیز بیان شده، اما این امر جزئی بوده و مؤلفه‌های محوری استخراج‌شده در این پژوهش با توجه به رویکرد کیفی به‌کار رفته کاملاً نوین است و در نمونه‌های دیگر مشاهده نشده است؛ بنابراین، یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد آگاهی درباره مصرف آب به صورت مستقیم، غیرمستقیم و کلی بر رفتار مصرف آب تأثیر می‌گذارد و آگاهی اولین حلقه از زنجیره عوامل مؤثر بر عملکرد مصرف آب است.

مقاطع دیگر) برای پژوهشگر وجود نداشت. لذا ضروری به نظر می‌رسد که پژوهش‌های آتی به بررسی این موضوع، با رویکرد

کیفی در مقاطع و پایه‌های دیگر تحصیلی بپردازند.

References

- Holy Quran (2003). "Translated by Elahi Qomshei". Tehran: Omolbaha.
- Ahmad, GH. (2010). "The role of teaching and learning in the correction pattern". *Journal of Social Sciences*, 4(10), 1-30. [In Persian]
- Barber, N. & Taylor, D.C. & Strick, S. (2009). "Environmental knowledge and attitudes: influencing the purchase decisions of wine consumers". *International CHRIE Conference-Refereed Track*, 1-11.
- Bazargan, A. (1997). "An Introduction to Qualitative & Mixed Methods Research". Tehran: Didar Publication. [In Persian]
- Bazi, Kh. & Khosravy, S. & Javadi, M. & Hoosin Nejad, M. (2010). "Water crisis in the Middle East (challenges and solutions)". *4th International Congress on Islamic World Geographers (ICIWG)*. 14-16 April 2010. Zahedan. Iran. [In Persian]
- Biswas, A. & Kirchherr, J. (2013). "Can world's water crisis be solved?". *Journal of Environmental Education & Sustainable Development*, 2(1), 26-32.
- Crowe, J.L. (2013). "Transforming environmental attitudes and behaviors through eco-spirituality and religion". *Journal of Environmental Education*, 3(1), 75-88.
- Ebrahim Zadeh, Z. (2011). "Evaluating the content of textbooks, the first year of secondary school, environmental education standards, from the perspective of teachers and students in Sabzevar". MA thesis. Allameh Tabatabai. [In Persian]
- Ebrahimi Ghavam, S. & Abedini Moghanaki, A. (2008). "Methods of teaching children the environmental skills". *Journal of Schools*, 4, 8. [In Persian]
- Farahanifard, S. (2009). "Modifying consumption pattern and environment". *Journal of research and Scientific Quarterly of Islamic Economics*. 9(4), 34-51 [In Persian].
- Farrokhian, F. & Hosseinpour, M. & Soleimani, A. (2013). "Analysis the role of educational level in the middle school teachers' attitudes towards criteria related to environmental education". *Journal of Environmental Education & Sustainable Development*, 2(1), 31-38. [In Persian].
- Firoozjaiyan, A. & Gholamrezazadeh, F. (2015). "The pathological analysis of the environmental behaviors Focusing on the trash throwing among tourists". *Social Institutions Sociology Journal (Soc Insti Socia J)* 6, 129-151. [In Persian].
- Flick, Uwe. (2006). "An introduction to qualitative research". Translated by Jalili, Hadi. Tehran: Nashreny. [In Persian].
- Gal, M., Burg W. & Gal J. (2003). "Qualitative and quantitative research methods in education sciences and psychology". Translated by Nasr et al. Vol. 2. Tehran: Samt. [In Persian].
- Gholami, Kh. & Asady, M. (2014). "The Professors professional experience in relation to effective teaching phenomenon in higher education". *Journal of theory & practice in curriculum*, 1(2), 5-26. [In Persian].
- Hajiani, A. (2010). "Modifying consumption patterns". Tehran: Institute for Strategic Research. [In Persian]
- Hemati, Z. & Shabiri, M. (2013). "The analysis of environmental culture promotion components, Case study: Citizens of Shiraz city". *Quarterly of Iran's cultural research*, 8(4), 215. [In Persian]
- Homan, H. (2010). "Handbook of qualitative research". Tehran: Samt Pub. [In Persian]
- Isaac-Márquez, A. & Sandoval Valladares, J. & Manzanero Acevedo, L. (2011). "Environmental culture in high-school students Case study of environmental education at the high-school level in campeche". *Revista Electrónica de Investigación Educativa*, 13 (2), 1-17.
- Jonoubi, R. (2014). "Water harvesting

- resources contamination and methods to prevent from contamination, Rural Water & Wastewater Company of West Azerbaijan. [Available online at: <http://www.abfar-wazar.ir>]. [In Persian]
- Kamali Mohajer, M. & Farahani, B. (2012). "Environmental culture a strategy for sustainable tourism development". 1th conference on tourism and ecotourism of Iran, 14-21. [In Persian].
- Karamipour Shamsabadi, M. (2008). "Presenting a theoretical framework with regard to the way of environmental education in the education system of the country". Ph.D. thesis in educational management. Islamic Azad University, Science and Research Branch of Tehran. [In Persian].
- Keshvari, A. & Soleimanpour Omran, M. & Rahmani, R. (2016). "Education and environmental lifestyle". 2th international conference of psychology, education science and lifestyle. University of Torbat Heydarieh. February 18 2016, 1-14. [In Persian].
- Krech, D. & Crutchfield, R.S. & Ballachey, E.L. (2016). "Developing Czech Teachers' Attitudes to Contemporary School Curricular Reform: Comparison". *Journal of Social and Behavioral Sciences*, 217, 303-312.
- Leonidou, L.C., Leonidou, C.N. & Kvasova, O. (2010). "Antecedents and outcomes of consumer environmentally friendly attitudes and behavior", *Journal of Marketing Management*, 26 (13 -14), 19-44.
- Maleki, A., Salehi, S. & Karimi, L. (2014). "Investigating the relation between ecological new paradigm and water consumption behavior". *Journal of Water & wastewater*, 1, 122-129. [In Persian]
- Mardani, A., Marashi, S.M., Safaei Moghadam, M. & Hashemi, S. J. (2016). "An Analysis of Religious for "Environmental Protection" as a Training Goal", *Journal of Environmental Education & Sustainable Development*, 5(1), 56-67. [In Persian]
- Marton, F. (1981). "Phenomenography-describing conceptions of the world arounds". *Journal of Instructional science*, 10(2), 177-200.
- Mazloumian, S. & Najafzadeh, M. (2015). "Environmental Attitudes of students in schools". *International Conference on Architecture, Urbanism, Civil Engineering, Art, Environment Future Horizons & Retrospect*. 16 Novamner 2015, Tehran, Iran, Institute of Art and Architecture (SID), 1-9. [In Persian]
- Metcalfe, A. Y. (2012). "Green culture: The impact of employee environmental culture. Southeast Decision Sciences Institute Conference". Hilton Columbia Center Columbia, South Carolina, February 29 - March 2, 2012.
- Mirfardi, A. (2016). "The Study of Relationship of Socio-economic Status and Sense of Social Responsibility with Environmental Behavior (the Case Study: Noorabad Mamasani's Residents)". *Quarterly Journal of Environmental Education & Sustainable Development*, 5(1), 101-114. [In Persian].
- Mirshah Jafari A., Abedi, M. & Derikvandi, H. (2002). "Happiness and factors affecting that". *Journal of latests of cognitive sciences*, 4(3), 1-9. [In Persian]
- Mosadegh, A. (2011). "Water consumption in Iran and in the world". Tehran: Iran's agriculture science. 1st publication. [In Persian].
- Nakhaei, A. (2013). "The effect of selected factors on intention to buy green products. Master of Administration". Islamic Azad University of Qazvin. [In Persian]
- Newhavos T. J. (1991). "A comparison of the theory of planned behavior and the theory of reasoned action". *Personality and social psychology bulletin* (Pers Soc Psychol Bull), 18(3), 3-9.
- Noubakht, M.B. & Taghdimi, T. (2013). "Investigating the role of teachers' culture building on modifying consumption pattern (Case study: teachers of educational units 1 of Tehran education organization region)". *Cultural Management Journal*. 7(20), 103-116. [In Persian].
- Rabani, A. & Maher, Z. (2012). "Science and culture: Reflection on the most important cultural analyses in the sociology of

- science and technology". *Quarterly of Iran's Cultural Researches*, 5(1), 63-89. [In Persian].
- Ranjbarha, Gh. & Ranjbarha, P. (2016). "Do we appreciate water?". *The first national conference of water management with optimized water consumption for agriculture approach*, Hamedan, 34-42. [In Persian].
- Rezaei, J. & Salimi, N. (2004). "The relationship between one's attitude toward self and his attitude toward others". *Journal of Industrial Management*, 6, 89-106. [In Persian].
- Sabzehei, M.T., Gholipoor, S. & Adinevand, M. (2016). "A Survey of the Relationship Between Environmental Awareness, Attitude and Pro-environmental Behavior of Female Students at Qom University". *Quarterly Journal of Environmental Education & Sustainable Development*, 4(4), 5-16. [In Persian].
- Salehi, S. & Ghaemi Asl, Z. (2013). "The relationship between environmental education and environmental protection behaviors (Case Study: High school girls in Babol city)". *Quarterly Journal of Environmental Education & Sustainable Development*, 1(3), 67-79. [In Persian].
- Salehi, S. & Pazokinejad, Z. (2014). "Environment in higher education: assessing the environmental knowledge of Mazandaran public university students". *Journal of Educational Planning*, 2(4), 22-199. [In Persian].
- Schumacher, I. (2013). "The endogenous formation of an environmental culture". *Department of Economics, Ecole Polytechnique*, Version 1.
- Scientifical and cultural organization. (1999). "Nahjolbalaqa". Tehran: Translated by Seyed Jafar Shahidi. [In Persian]
- Scientifical and cultural organization. (2004). "Kafi". Tehran: revolution. Vol 3. [In Persian]
- Seif, M. H., Mazlounian, S., Rastegar, A. & Amrollahi Jalal Abadi, M. (2016). "Environmental and Psychological Factors on Green Purchasing Willingness among Employees of Sarcheshmeh Copper Complex". *Journal of Environmental Education & Sustainable Development*, 4(2), 19-29. [In Persian]
- Shahnoushi, M. & Abdollahi, A.S. (2007). "An analysis on the environmental culture of Isfahan residents and its some effective factors". *Journal of Isfahan University Human Sciences (Hum Soc J Isf University)*, 2(23), 15-34. [In Persian].
- Shobeiri, S.M., Farajollahi, M., Koohyaghdam, E. & Meibodi, H. (2013). "The relationship between using mass media (with an emphasis on TV) with raising the level of environmental literacy in teachers". *Journal of Quarterly of Information Technology and Communication in Education Sciences*, 4(1), 23-40. [In Persian]
- Smith, J. R. & Hogg, M. A. (2008). "Social identity and attitudes". New York: Psychology Press, 337-360.
- Wilson, C. (2011). "Effective Approaches to Connect Children with Nature". New Zealand: Publishing Team, Department of Conservation.
- Zamani Moghadam, A. & Saedi, M. (2013). "The effect of environmental education on teachers knowledge, attitude and skills (Case study: primary school teachers district 12, Tehran)". *Quarterly Journal of Environmental Education & Sustainable Development*, 1(3), 19-30. [In Persian].